

Vetenskapliga publikationer

Kommersiella förlag – ett hot mot vetenskapens väsen?

Forskning uppfattas idag som ett beställningsarbete. Därför vill samhället få reda på om den forskning som görs är kvalitativ. Men idag försöker man mäta kvaliteten med kvantitativa metoder och det hotar forskningens själva innehåll. **Hugo Strandberg** förklarar problemet.

Akademisk undervisning går ut på att öva upp en viss bedömningsförmåga hos studenterna. Om vi tar ämnet historia som exempel: skillnaden mellan den som inte besitter denna bedömningsförmåga och den som gör det består inte i första hand i en skillnad i faktakunskap. Den förstnämnda kan ha läst många böcker om historia och kan göra sammanställningar av dem, men är utlämnad till författarnas egna bedömningar och tar dem för givna. Den som däremot besitter en sådan bedömningsförmåga vet vad en annan historikers påståenden grundar sig på och hur man undersöker om dessa stämmer eller ej. Om hon hittar en uppgift som hon tycker verkar konstig vet hon hur hon kontrollerar den, även om praktiska omständigheter – t.ex. tillgång till vissa källor – givetvis kan utgöra hinder.

Lär sig ansvar – inte bara fakta

För att öva upp en sådan bedömningsförmåga låter vi som sysslar med akademisk undervisning våra studenter göra undersökningar, skriva uppsatser, utföra laborationer. Studenterna lär sig att de själva i slutändan måste gå i god för att något stämmer. Givetvis kan man hänvisa till undersökningar som andra har gjort, men det är trots allt man själv som gör det: man själv har gjort bedömningen att dessa andra undersökningar är att lita på. Om jag finner att en viss undersökning är bristfällig kan jag inte tysta mitt tvivel genom att lita på en auktoritet eller på vad de flesta tycker. Istället måste jag själv förklara varför jag tycker undersökningen är bristfällig.

Allt detta borde framstå som självklart. Akademiska lärare försöker öva upp denna bedömningsförmåga hos sina studenter och är underställda samma krav i sin egen forskning. Samtidigt – och detta är det märkliga – finns det en rakt motsatt tendens. På olika plan försöker man mäta hur bra en viss forskning är. Det rör sig t.ex. om ranking av olika universitet eller om utlåtanden i samband med tillsättning av akademiska tjänster. Detta görs då inte på det självklara sättet – att man sätter sig in i forskningen och själv gör en bedömning av hur bra den är – utan med andra meto-

der. Om en student skulle tillämpa samma metoder för bedömningen av sina källor skulle hennes uppsats bli underkänd.

Bibliometrisk exakthet?

Vilka är metoderna? Det finns idag en växande industri på det här området som kallas bibliometri (se faktaruta). Alltmer subtila sätt att sammanväga olika kriterier utvecklas. Kriterierna är till exempel hur ofta man har blivit citerad av andra forskare, hur många artiklar man har skrivit, hur hög status de tidskrifter man har publicerat sig i har, hur många sidor artiklarna har samt den takt med vilken man publicerar sig.

Ett problem med detta – vilket medges också av dem som flitigt använder sig

metoder är ett helt annat. Så länge man mäter en sak med hjälp av en annan, så länge det finns en klyfta mellan det man vill säga något om och det sätt man mäter detta något med, är det alltid möjligt att manipulera resultatet. Det enda sättet att komma runt problemet är att gå direkt till det som man vill säga något om, nämligen hur bra en viss forskning är. Och sättet att gå direkt till det är att själv sätta sig in i forskningen och göra en egen bedömning av den.

Subjektivt?

Den vetenskapliga bedömningen av forskningen får stå tillbaka för en annan typ av bedömning. Det finns flera orsaker till den här utvecklingen, tror jag. För det

man inte lyckas förklara för någon varför man tycker att något är bra eller dåligt, kan man alltid hänvisa till att många andra tycker som man själv gör. För det tredje rör det sig om en ekonomisk fråga. Att göra en egen bedömning, eller att låta någon man har förtroende för göra en bedömning och sedan förklara varför hon har kommit till sin slutsats, tar tid och kostar därför pengar, medan bibliometriska metoder åtminstone i teorin kan automatiseras (i databaser som "ISI Web of Knowledge", se faktaruta). Här är väl problemet framför allt hyckleriet. Om det är vetenskaplighet man vill ha så får det kosta vad det kostar, men om det inte är så noga med den saken ska man inte försöka dölja detta faktum. Om det är världens just nu mest omtalade forskare inom ett visst område man vill knyta till sitt universitet ska man säga det – men det man framhåller är givetvis hur "vetenskapligt excellent" forskaren är, för att nu använda en vanlig floskel. Dessutom är det klart att hänvisningen till det ekonomiska ofta får tjäna som ett svepskäl. Det går nämligen att finna sätt att komma runt detta. Man kan till exempel låta den forskare vars forskning ska bedömas själv välja ut de tio artiklar hon är mest nöjd med, och sedan bedömer man bara dem.

Vetenskapliga artiklar som varor

Jag tror att det finns en fjärde orsak till den här utvecklingen, som är ekonomisk på ett annat plan. Här är det logiken som är ekonomisk: forskaren producerar en vara – artiklar – som betalas i form av citeringar. Medan de tre tidigare orsakerna är mer eller mindre inomakademiska, handlar den här om hur vissa mer generella samhällsförhållanden slår igenom också inom akademien.

Ett exempel på detta – som därtill förstärker synen på forskaren som en varuproducent – är att vetenskapliga artiklar i de flesta fall också de facto är varor, nämligen när de, vilket oftast är fallet, publiceras i kommersiella tidskrifter. Akademiska tidskrifter har visserligen redaktörer som själva är forskare, men tidskrifterna är ändå kommersiella produkter vars existens beror av deras lönsamhet. Att detta är fallet visar sig inte minst i

.....

”Om en student skulle tillämpa samma metoder för bedömningen av sina källor skulle hennes uppsats bli underkänd.”

.....

av bibliometriska metoder – är att det är möjligt att manipulera resultatet. Vid sidan av utvecklandet av dessa metoder har det nämligen vuxit fram olika tips på hur man gör för att få höga poäng: hur man ska skriva för att bli citerad, hur man delar upp resultat i ett flertal artiklar på lämpliga sätt, etc. (Sådana tricks är helt jämförbara med tricks man kan använda sig av för att få många läsare till sin blogg eller för att komma högt upp vid Googlesökningar.) De som utvecklar bibliometriska metoder ser dock enbart dessa problem som en anledning till att förfina metoderna: mätmetoden är inte perfekt, men just därför bör ännu mer uppmärksamhet ägnas åt dem.

Men problemet med bibliometriska

första rör det sig om en missuppfattning av begrepp som 'objektivt' och 'subjektivt'. Att göra en egen bedömning kan verka subjektivt, medan de kriterier jag nämnde framstår som mer objektiva: t.ex. hur ofta man har blivit citerad av andra forskare och hur många artiklar man har skrivit. Men motsatsen är också fallet. Det mest objektiva är att anpassa sättet man gör bedömningen på till det man vill ta reda på. Om man vill veta hur ofta en forskare har blivit citerad av andra, räknar man hur ofta hon har blivit citerad av andra. Om man vill veta hur bra forskning en forskare gör, sätter man sig in i hennes forskning och gör en egen bedömning. För det andra kan det röra sig om ett rent debattekniskt knep. Om

hur utstuderad förlagens affärsidé är: den som skriver en artikel får inte betalt (utan måste till och med betala för att behålla copyrighten till sin egen artikel), den som utför peer review får sällan betalt, och tidskriften säljs sedan dyrt till de universitet som själva avlönar dessa forskare.

Ur förlagets rent kommersiella per-

är fritt tillgängliga för vem som helst att läsa på nätet – generellt sett kommer allra längst ner på listan över statusfyllda tidskrifter, oavsett den faktiska kvaliteten på det som publiceras där.

Det man inte får glömma bort är att vetenskaplighet per definition är motsatt det att vara kommersiellt lönsam.

Ett problem för hela samhället

Är detta bara en viktig fråga för den som själv sysslar med forskning, så att säga ett forskarens arbetsmiljöproblem? Nej, jag tror att det skulle vara helt fel att tänka så. De ekonomiska villkor – ”produktionsförhållanden” – som forskningen bedrivs under kommer också att vara avgörande

”Ett problem med detta – vilket medges också av dem som flitigt använder sig av bibliometriska metoder – är att det är möjligt att manipulera resultatet.”

spektiv blir tidskrifternas status viktig av just dessa kommersiella skäl. Ju högre status en tidskrift har, desto mer nödvändig kommer den att framstå för universitetsbiblioteken. Status betyder här en tidskrift som citeras. För den enskilda forskaren blir det därmed också viktigt, eftersom hennes framtid kommer att avgöras av bibliometriska mätningar av hennes forskning, att publicera sig i just dessa tidskrifter.

Det ekonomiska sätter gränser

Betoningen av bibliometriska metoder är alltså helt i de kommersiella förlagens intresse. Det är heller ingen slump att Open Access-tidskrifter – tidskrifter som

Ur ett kommersiellt perspektiv finns det alltid en gräns där en förbättring inte längre är lönsam: visserligen kan man bygga en stol som skulle vara bättre än den här, men den skulle kosta för mycket och folk ska ändå förmås att köpa en ny om några år. En sådan gräns finns inte för det vetenskapliga arbetet. Visserligen är det möjligt att jag, som inlägg i en debatt, lämnar ifrån mig något som jag inte är helt nöjd med, men just det att jag inte är helt nöjd visar att jag tänker mig att frågan måste fortsätta att diskuteras – av mig själv eller andra – och att artikelns förtjänster och brister inte avgörs av dess eventuella framgång. Kort sagt, ”sann” är inte detsamma som ”lönar sig”.

för vilken forskning som görs, och har därmed konsekvenser för samhället i sin helhet. Det är framför allt två omständigheter jag skulle vilja peka på. Dels är det klokare, om man vill få många citeringar, att ligga nära etablerade perspektiv och forskningsfrågor än att gå nya vägar. Eftersom man blir citerad framför allt av dem som håller på med ungefär samma sak lönar det sig bara att gå nya vägar om andra slår in på samma väg, vilket är högst osäkert. Bättre då att satsa på säkra kort. Dels är det klokare, om man vill skriva många artiklar, att hålla sig till det perspektiv man en gång har börjat i än att vara självkritisk och närma sig frågorna från något för en själv obekant håll. Det senare tar tid och färre artiklar blir skrivna. Båda dessa omständigheter, aspekter av ett missriktat belöningsystem, resulterar i vetenskaplig konservatism. Givetvis verkar vissa artiklar inom det etablerade perspektivet nog så radikala från detta perspektivs egna utkikspunkt, och givetvis verkar den blotta mängden av vetenskapliga artiklar tyda på ofantliga vetenskapliga framsteg. Men frågan är alltså om vi inte till dels låter oss luras av detta.

Vad kan man då göra åt detta? Det finns naturligtvis mycket rent praktiskt, t.ex. starta Open Access-tidskrifter oberoende av de kommersiella förlagen och oberoende av de rådande forskningstrenderna, för att på så sätt skapa alternativa fora. Men i slutändan handlar allt om att upprätta tilltron till den egna bedömningen. Om orsaken till att den egna bedömningen har kommit att misstros i grunden står att finna i ekonomiska förhållanden kan man heller inte upprätta tilltron till den utan att ändra på dessa förhållanden.

I korthet:

Vetenskapliga publikationer är framför allt av två slag: monografier (d.v.s. böcker) och artiklar. De senare dominerar sedan länge i naturvetenskap, men har på senare tid fått en allt viktigare roll generellt. Vetenskapliga artiklar publiceras fr.a. i vetenskapliga tidskrifter. Dessa ges ut av kommersiella förlag, d.v.s. man får betala för att köpa enstaka nummer eller prenumerera. Det finns också s.k. Open Access-tidskrifter; dessa är oberoende av de kommersiella förlagen och kan läsas gratis på Internet.

En vetenskaplig tidskrift har en redaktör som är ansvarig för tidskriftens innehåll. Han eller hon läser emellertid inte själv de artiklar som skickas in till tidskriften, utan dessa skickas ut på peer review: redaktören skickar artikeln till ett par forskare som läser den och rekommenderar eller avvisar den. I sista hand är det däremot redaktören som avgör vad som kommer in och inte. De kommersiella förlagen försöker möta Open Access-utmaningen genom att skapa egna sådana plattformar. Den enskilde forskaren måste emellertid betala för att publicera sin artikel där. Om man har fått en artikel intagen i en tidskrift utgiven av förlaget Springer, måste man t.ex. betala \$ 3000 för att denna ska bli fritt tillgänglig. (HS)

FAKTA:

ISI Web of Knowledge är en online-databas där vetenskapliga artiklar listas. Där kan man bl.a. göra sökningar på hur många gånger och i vilka sammanhang en viss forskare har citerats. Man måste betala för att få tillgång till databasen, vilket många universitetsbibliotek gör.

ORDET: Bibliometri

- kommer från det sammansatta ordet biblio-metros, det handlar alltså om olika sätt att statistiskt mäta publikationer.
- kvantitativ metod för att analysera forskningens kvalitet
- exempel på måttenheter: antal publikationer per år, antal artiklar i högt rankade tidskrifter, genomsnittligt antal citeringar per publikation och sampublicering och citering av andra forskare.

Källa:

<http://www.lib.chalmers.se/konferenser/chals2006/docs/UK.pdf>

Hugo Strandberg TD, är forskare i filosofi vid Åbo Akademi hugo.strandberg@abo.fi